TALABALARDA FUQAROLIK MAS’ULIYATI VA MILLIY G‘URUR TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Aminov Paxlavon Hamid o‘g‘li,
Buxoro davlat pedagodika
instituti, Magistranti.
aminovpaxlavon04@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda oliy ta’lim jarayonida talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘urur tuyg‘usini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Fuqarolik mas’uliyati shaxsning jamiyat, davlat va ijtimoiy muhit oldidagi majburiyatlarini anglashi bilan bir qatorda, o‘z xatti-harakatlarining ijtimoiy oqibatlarini tushunishi va jamoat manfaatlariga daxldor faol pozitsiyani namoyon etishi sifatida talqin etilgan. Milliy g‘urur esa millat tarixi, madaniyati, tili, ma’naviy merosi va bugungi taraqqiyotini anglash asosida shakllanadigan ijobiy milliy o‘zlikni anglashning muhim ko‘rinishi sifatida asoslangan.

Tadqiqotda mazkur ikki sifatni bir-biridan ajratgan holda emas, balki o‘zaro bog‘liq shaxsiy qadriyatlar tizimi sifatida shakllantirish g‘oyasi ilgari suriladi. Shu asosda ‘‘anglash – qadrlash – shaxsiy mas’uliyat – ijtimoiy ishtirok – natija’’pedagogik modeli taklif etilib, uni amalga oshirishning ta’limiy, tarbiyaviy, ijtimoiy va shaxsiy namunaga asoslangan imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fuqarolik mas’uliyati, milliy g‘urur, milliy o‘zlik, talabalar, oliy ta’lim, pedagogik imkoniyat, qadriyat, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy faollik, ma’naviy tarbiya.

Kirish

Bugungi kunda oliy ta’limning vazifasi faqat muayyan kasbiy bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassis tayyorlash bilan cheklanmaydi. Zamonaviy jamiyatda mutaxassisning kasbiy salohiyati uning ijtimoiy pozitsiyasi, mas’uliyat hissi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, jamiyat manfaatlariga daxldorligi va milliy qadriyatlarga munosabati bilan ham belgilanadi [3; 4].

Ayniqsa, talaba yoshlar ijtimoiy hayotning faol ishtirokchisiga aylanayotgan bir davrda ulardafuqarolik mas’uliyati va milliy g‘urur tuyg‘usini shakllantirish ta’lim- tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki shaxsning o‘z Vataniga munosabati faqat hissiy kechinma bilan emas, balki uning kundalik xatti-harakatlari, o‘qishga munosabati, kasbiy mas’uliyati, jamoat ishlaridagi ishtiroki va ijtimoiy tashabbuslari orqali namoyon bo‘ladi [6; 7].

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham talabalarning fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda ta’lim mazmuni bilan bir qatorda ijtimoiy loyihalash, volontyorlik, amaliy faoliyat va ta’lim muhitining imkoniyatlaridan foydalanish zarurligi ta’kidlanmoqda [9; 10].

Shu nuqtai nazardan, milliy g‘ururni ham faqat tarixiy shaxslar yoki milliy yutuqlar haqida ma’lumot berish orqali emas, balki talabaning o‘z milliy madaniyati, tili, tarixi va jamiyat taraqqiyotiga shaxsiy daxldorligini anglashi orqali shakllantirish maqsadga muvofiq [5; 8].

Fuqarolik mas’uliyatini shaxsning jamiyat hayotidagi o‘rni va vazifalarini anglashi, o‘z huquq va majburiyatlariga ongli munosabatda bo‘lishi, qabul qilgan qarorlari uchun javobgarlikni his qilishi hamda ijtimoiy hayotda mas’uliyatli ishtirok etishi bilan tavsiflash mumkin [6].

Bunda muhim jihat shundan iboratki, fuqarolik mas’uliyati tashqi nazorat yoki majburlash natijasida shakllanadigan sifat emas. U avvalo shaxsning ichki pozitsiyasi sifatida qaror topishi zarur. Talaba ‘‘mendan nima talab qilinadi?’’degan savoldan ‘‘men jamiyat uchun nima qila olaman?’’degan savolga o‘ta olgandagina fuqarolik mas’uliyatining yuqori darajasi haqida so‘z yuritish mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda talabalar fuqarolik mas’uliyatining ijtimoiy-qiymatli, bilimga oid va shaxsiy komponentlari bilan bog‘liq yondashuvlar uchraydi. Shuningdek, uni shakllantirishda maqsadli, mazmuniy, tashkiliy va natijaviy komponentlarni qamrab olgan pedagogik modellar taklif qilingan [6; 10].

Milliy g‘urur esa shaxsning o‘z millatining tarixi, tili, madaniyati, ma’naviy merosi va ijtimoiy yutuqlarini anglashi hamda ularga nisbatan hurmat va daxldorlik hissini
shakllantirishi bilan bog‘liq [5; 8].

Biroq milliy g‘ururni boshqa millatlarni kamsitish yoki o‘z millatini mutlaq ustun qo‘yish sifatida talqin qilish ilmiy va pedagogik nuqtai nazardan maqbul emas. Pedagogik jarayonda milliy g‘urur o‘z milliyligini anglash, o‘z madaniyatiga hurmat va boshqa xalqlarning qadriyatlariga bag‘rikeng munosabat bilan uyg‘unlashtirilishi lozim [8].

Shu asosda milliy g‘ururni quyidagi tarkibiy birliklar orqali ifodalash mumkin:

milliy o‘zlikni anglash → tarixiy xotira → milliy qadriyatlarni qadrlash → milliy daxldorlik → ijobiy milliy pozitsiya.

Bu jarayonda bilim asos bo‘lsa, qadriyat uning ichki mazmunini, shaxsiy munosabat esa uning emotsional ifodasini belgilaydi. Fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururni ikki mustaqil tarbiyaviy yo‘nalish sifatida qarash masalaning mohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Ular o‘zaro ta’sirga kirishadigan shaxsiy sifatlar tizimini tashkil etadi [7;8]. Milliy g‘urur talabada ‘‘men kimman?’’degan savolga ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan javob shakllantirsa, fuqarolik mas’uliyati ‘‘men o‘z jamiyatim uchun nima qila olaman?’’degan savolga amaliy javob topishga undaydi. Shu ma’noda ularning munosabatini quyidagicha ifodalash mumkin:

Milliy o‘zlik → Milliy g‘urur → Daxldorlik hissi → Fuqarolik mas’uliyati → Ijtimoiy faollik.

Ushbu izchillikda muhim pedagogik nuqta mavjud: milliy g‘urur amaliy mas’uliyat bilan davom ettirilmasa, u faqat hissiy holat darajasida qolib ketishi mumkin. Aksincha, fuqarolik mas’uliyati milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog‘lanmasa, u tashqi majburiyatni bajarishga aylanib qolish ehtimoliga ega.

Shu oliy ta’lim muassasasida mazkur ikki sifatni birgalikda shakllantirish pedagogic jihatdan samaraliroq hisoblanadi.

Talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururni shakllantirishda birinchi navbatda ta’lim mazmunining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish zarur.

Tarix, falsafa, huquq, adabiyot, ma’naviyat va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunida milliy davlatchilik tarixi, buyuk ajdodlar merosi, milliy madaniyat, huquq va burch, jamiyat taraqqiyoti, fuqarolik munosabatlari kabi mavzularni talabalarning hayotiy tajribasi bilan bog‘lash mumkin [3; 4; 5]. Biroq bunda ma’lumot berishning o‘zi yetarli emas. Masalan, tarixiy voqeani o‘rganishdan keyin talabaga:

‘‘Ushbu voqea bugungi jamiyat hayoti uchun qanday ahamiyatga ega?’’yoki ‘‘Agar siz shu davrda yashaganingizda qanday qaror qabul qilgan bo‘lardingiz?’’ kabi muammoli savollarni berish talabaning mavzuga shaxsiy munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim imkoniyat — **muammoli va munozarali ta’lim**. Fuqarolik mas’uliyati tayyor xulosalarni yodlash emas, balki turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish jarayonida rivojlanadi [6].

Masalan, talabalarga ‘‘Shaxsiy manfaat va jamoat manfaati o‘rtasida ziddiyat paydo bo‘lganda qanday qaror qabul qilish kerak?’’kabi ijtimoiy vaziyatlar taqdim etilib, ularni kichik guruhlarda tahlil qilish topshirilishi mumkin.

Uchinchi pedagogik imkoniyat — **ijtimoiy loyihalash**. Talabalarning o‘z ta’lim muassasasi yoki mahalladagi muayyan ijtimoiy muammoni aniqlashi, uni o‘rganishi va yechim bo‘yicha kichik loyiha ishlab chiqishi fuqarolik mas’uliyatini nazariyadan amaliyotga olib o‘tadi [9].

Masalan:

- kitobxonlikni targ‘ib qilish;
- tarixiy-madaniy merosni o‘rganish;
- ekologik tashabbuslar;
- keksa avlod va yoshlar o‘rtasida muloqot loyihalari;

- kasbiy yo‘nalishda ijtimoiy foydali loyihalar;
- universitet muhitini yaxshilashga qaratilgan tashabbuslar.

Bunday faoliyatda talaba o‘zini tarbiya obyekti emas, balki ijtimoiy o‘zgarish subyekti sifatida his qila boshlaydi.

To‘rtinchi imkoniyat — **volontyorlik va jamoat faoliyati**. Talabalarning volontyorlik faoliyatini ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish jarayoni bilan bog‘lovchi pedagogik modellar ham zamonaviy tadqiqotlarda ishlab chiqilgan [10].

Bu yerda asosiy natija tadbirning o‘zi emas, balki talabaning faoliyatdan keyin o‘z tajribasini tahlil qilishi hisoblanadi. Shuning uchun har bir ijtimoiy tadbirdan so‘ng ‘‘Men nimani o‘rgandim?’’, ‘‘Mening harakatim kimgadir qanday ta’sir qildi?’’, ‘‘Keyingi safar nimani yaxshiroq bajara olaman?’’kabi refleksiv savollardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Beshinchi imkoniyat — **pedagogning shaxsiy namunasi**. Talaba ko‘p hollarda o‘qituvchining aytganidan ko‘ra uning amaldagi munosabatidan ko‘proq ta’sirlanadi. O‘qituvchining kasbiga mas’uliyatli munosabati, talabalar fikrini hurmat qilishi, adolatli qaror qabul qilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmati talabalar uchun amaliy namuna vazifasini bajaradi [3; 4].

Tadqiqot doirasida talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururni shakllantirishning quyidagi pedagogik modeli taklif etiladi:

ANGLASH → QADRLASH → DAXLDORLIK → MAS’ULIYAT → IJTIMOIY FAOLLIK → REFLEKSIYA

Ushbu modelning birinchi bosqichida talaba milliy tarix, madaniyat, huquq, jamiyat va fuqarolik munosabatlari haqida bilimga ega bo‘ladi. Ikkinchi bosqichda olingan bilimlarning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyati anglanadi.

Uchinchi bosqichda talaba o‘zini mazkur qadriyatlar va jamiyat hayotidan ajratilgan shaxs sifatida emas, balki uning bir qismi sifatida his eta boshlaydi.

To‘rtinchi bosqichda daxldorlik hissi shaxsiy mas’uliyatga aylanadi.

Beshinchi bosqichda mas’uliyat amaliy ijtimoiy faollik orqali namoyon bo‘ladi.

Oxirgi bosqich — refleksiyada talaba o‘z faoliyati natijasini baholaydi va keyingi harakatlari uchun yangi maqsadlar belgilaydi.

Mazkur modelning o‘ziga xosligi shundaki, unda tarbiya jarayoni bilim berishdan amaliy faoliyatga, amaliy faoliyatdan esa o‘z-o‘zini baholash va shaxsiy pozitsiyani
rivojlantirishga olib boriladi.

Talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururning shakllanganlik darajasini baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

1. Kognitiv mezon.

Talabaning milliy tarix, madaniyat, huquq va fuqarolik majburiyatlari haqidagi
bilimlari.

2. Qadriyatli-motivatsion mezon.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash, ularga nisbatan ijobiy munosabat va
jamiyatga daxldorlik hissi.

3. Mas’uliyatli-xulqiy mezon.

Qabul qilingan qarorlar uchun javobgarlikni his qilish, jamoaviy faoliyatda mas’uliyat bilan ishtirok etish.

4. Faoliyat mezoni.

Ijtimoiy loyihalar, volontyorlik, jamoat ishlari va boshqa ijtimoiy foydali faoliyatda tashabbuskorlik.

5. Refleksiv mezon.

O‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish va ijtimoiy pozitsiyasini
takomillashtirish qobiliyati.

Shu mezonlar asosida talabalarning shartli ravishda **past, o‘rta va yuqori** darajalarini aniqlash mumkin. Past darajada talaba milliy va fuqarolik qadriyatlari

haqida umumiy tasavvurga ega bo‘lsa-da, ularning shaxsiy ahamiyatini chuqur anglamaydi.

O‘rta darajada qadriyatlarni anglash bilan birga muayyan ijtimoiy faollik kuzatiladi, ammo bu faollik barqaror emas.

Yuqori darajada esa talaba qadriyatlarni ongli ravishda qabul qiladi, ularni o‘z shaxsiy pozitsiyasi bilan bog‘laydi, mustaqil tashabbus ko‘rsatadi va o‘z harakatlarining ijtimoiy natijasini tahlil qila oladi.

Xulosa

Talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘urur tuyg‘usini shakllantirish murakkab, uzluksiz va shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon hisoblanadi. Uning samaradorligi faqat ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar soni bilan emas, balki talabaning shaxsiy pozitsiyasida qanday o‘zgarish yuzaga kelayotgani bilan belgilanishi lozim.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘urur o‘zaro bog‘liq shaxsiy sifatlar bo‘lib, ularni alohida emas, yagona qadriyatli-faoliyatli tizim asosida shakllantirish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, milliy g‘ururning barqaror shakllanishi milliy tarix, madaniyat va ma’naviy meros haqidagi bilimlarning shaxsiy qadriyatga aylanishi bilan ta’minlanadi.

Uchinchidan, fuqarolik mas’uliyatining haqiqiy ko‘rinishi talabaning ijtimoiy faoliyatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ta’lim jarayonida ijtimoiy loyihalar, volontyorlik, munozaralar, amaliy topshiriqlar va refleksiv faoliyatdan keng foydalanish zarur.

To‘rtinchidan, pedagogning shaxsiy namunasi, ta’lim muhiti va talabaga berilgan mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati mazkur sifatlarni shakllantirishning muhim pedagogic shartlaridir.

Eng muhimi, talaba Vatan va jamiyatga daxldorligini faqat so‘z bilan emas, o‘zining bilimi, kasbiy intilishi, mas’uliyatli xulqi va ijtimoiy faoliyati orqali

namoyon eta olishi kerak. Shu asosda taklif etilayotgan **‘‘anglash → qadrlash → daxldorlik → mas’uliyat → ijtimoiy faollik → refleksiya’’**modeli talabalarda fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururni shakllantirish jarayonini tizimli tashkil etish uchun amaliy-pedagogik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining ‘‘Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni: O‘RQ-637-son, 2020 yil 23 sentyabr. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida: PF-158-son Farmon, 2023 yil 11 sentyabr. — Toshkent, 2023.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogic mahorat. — Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. — 160 b.
4. To‘xtaxodjaeva M.X. Pedagogika. — Toshkent: O‘zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati, 2010. — 400 b.
5. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018.
6. Yarullin I.F., Nasibullov R.R. O formirovanii grazhdanskoy otvetstvennosti studentov vuza // Obrazovanie i samorazvitie. — 2013. — № 4 (38). — S. 183–188.
7. Yarullin I.F., Nasibullov R.R. Grazhdansko-patrioticheskoe vospitanie studentov vuza: napravleniya, formy, metody i sredstva // Obrazovanie I samorazvitie. — 2015. — № 2 (44). — S. 137–143.
8. Karimov D.A. Razvitie patrioticheskoy kompetentnosti studentov cherez natsionalnye tsennosti v informatsionnom obshchestve kak pedagogicheskaya problema // Obrazovanie i innovatsionnye issledovaniya. — 2024. — № 6.
9. Valeeva E.M., Milyaeva E.G., Belova L.I. Ot otvetstvennosti k deystviyu: metod mikroproektov v formirovanii grazhdanskogo patriotizma u studentov // Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki. — 2026. — T. 18, № 1.

10. Abdigapbarova U., Utemisova Z. Model formirovaniya sotsialnoy otvetstvennosti u studentov v protsesse volontyorskoy deyatelnosti // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya: Pedagogicheskie nauki. — 2025. — № 88(4). — S. 55–64. — DOI: 10.51889/2959-5762.2025.88.4.005.